

Jolanta Rybińska

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie
ORCID 0000-0001-8983-2724

**Amy Gutmann, *Democratic Education*,
Princeton University Press, Princeton 1999, ss. 348**

Recenzowana książka „Democratic Education” autorstwa Amy Gutmann ukazała się nakładem wydawnictwa Uniwersytetu w Princeton w 1987 roku. Jej drugie, poprawione wydanie z 1999 roku autorka opatrzyła obszernym wstępem i epilogiem, zwracając uwagę na fakt, że omawiane problemy społeczno-edukacyjne są wciąż aktualne. Uniwersalizm proponowanej przez A. Gutmann teorii edukacji demokratycznej stanowi asumpt do sięgnięcia po jej rozprawę po ponad trzydziestu latach od pierwszego wydania.

Włączenie pytania o istotę edukacji do rozważań dotyczących filozofii politycznej zaowocowało teorią edukacji demokratycznej. Zaproponowana przez A. Gutmann teoria ma z konieczności charakter interdyscyplinarny: posługuje się pojęciami z zakresu m.in. filozofii, politologii, pedagogiki. Książka może być zatem strawą i wzmacniać apetyt badaczy edukacji, filozofii społecznej i politycznej, a także wszystkich, tych którym los edukacji nie jest obojętny.

Praca nosi znamiona manifestu, zdaje się być podyktowana sprzeciwem wewnętrznym autorki wobec relacji edukacji i polityki, charakteryzujących ją manipulacji i nieudolności. Skupia się na przedstawieniu stanu zastanego w społeczności amerykańskiej, wskazując konieczność zmian w zakresie realizacji polityki oświatowej. Na publikację składa się dziewięć rozdziałów zasadniczych. Pierwsza część pracy (wprowadzenie, rozdziały 1, 2, 3) stanowi teoretyczny zarys proponowanej teorii, druga (rozdziały 4, 5, 6, 7, 8, 9, epilog) jest selektywna, omawia wybrane wyzwania postawione przed amerykańskim systemem oświaty, proponując empiryczne rozwiązania zgodne z przyjętą teorią edukacji demokratycznej. Eksploracja zagadnień

związanych z polityką i edukacją pozwala autorce sformułować główne pytania problemowe. Po pierwsze A. Gutmann pyta o to, kto powinien mieć prawo do decydowania o edukacji i jakie są moralne granice tego prawa. Po drugie, jak budować system edukacji, by wspierał edukację obywatelską. Chcąc odpowiedzieć na tak postawione pytania, autorka czerpie z koncepcji filozoficznych i pedagogicznych. Sięga w swych rozważaniach do konceptu edukacji Platona, Johna Milla i Johna Locke'a. Solidne podwaliny pod jej rozważania daje krytyczna analiza idei wychowania do i dla demokracji Johna Deweya. Wspólne, dla A. Gutmann i J. Deweya jest przekonanie, że funkcjonowanie społeczeństwa demokratycznego musi mieć odzwierciedlenie w procesie edukacyjnym. Autorka rozprawy przyjmuje, że sednem edukacji jest harmonijny rozwój cnót obywatelskich, dzięki któremu możliwa jest świadoma reprodukcja społeczna – wspólne kształtowanie przyszłości społeczeństwa poprzez demokratyczną dyskusję (s. 14). Przyjęta przez nią perspektywa teoretyczna ugruntowana jest w idei liberalizmu. Wykładnią proponowanego podejścia jest eksplikacja trzech wartości:

- (1) wolność – możliwość decydowania o sobie zgodnie z własnym przekonaniem, ale nie naruszając praw innych,
- (2) równość – tożsame traktowanie każdego członka społeczności,
- (3) racjonalność – opieranie decyzji na krytycznej analizie argumentów.

Zgodnie z przywołanymi wartościami, autorka wskazuje dwa etyczne kryteria, które musi spełnić edukacja demokratyczna: zasadę braku represji i braku dyskryminacji. Dla A. Gutmann brak represji jest ekwiwalentem takich cech, jak uczciwość, szacunek, tolerancja, zaś brak dyskryminacji dotyczy wyrównania szans edukacyjnych. W kontekście przywołanych zasad edukacji demokratycznej A. Gutmann omawia wyzwania stojące przed krajową polityką oświatową, m.in.: nauczanie kreacjonizmu, edukacja seksualna, finansowanie szkolnictwa, edukacja wyrównawcza, analfabetyzm funkcjonalny dorosłych, autonomia szkół wyższych, multikulturalizm czy kosmopolityzm.

Autorka widzi potrzebę budowania świadomości społecznej i zwiększenia aktywności obywatelskiej w podejmowaniu decyzji dotyczących wyzwań społeczno-edukacyjnych. Zdaniem A. Gutmann, edukacja obywatelska, wykorzystująca zasady demokracji deliberatywnej¹ może być postrzegana

---

¹ Demokracja deliberatywna – metoda dochodzenia do decyzji poprzez debatę, której celem jest wskazanie co najmniej minimalistycznego dobra wspólnego. Zakłada aktywne uczestnictwo obywateli, członków społeczności w zarządzaniu, poprzez przyjmowanie lub odrzucanie dyskutowanych argumentów. Proponuje poddanie dziedzicznych przekonań

jako odpowiedź na potrzeby współczesnej szkoły i w konsekwencji może doprowadzić do zaangażowania się obywateli w proces kreacji interesu publicznego. Co więcej, kultywacja cnót partycypacyjnych powinna stać się jednym z pryncypiów szkolnictwa.

W przekonaniu autorki edukacja demokratyczna ma moralny prymat nad innymi celami edukacji, gdyż wpływa na poszanowanie różnic rasowych, religijnych, intelektualnych i seksualnych, wspiera wychowanie świadomego, aktywnego obywatela. Należy zauważyć, że A. Gutmann przypisuje szkole rolę głównego przekaznika cnót obywatelskich. Szkoła – jako forma życia społecznego – ma za zadanie umożliwić uczniowi nabycie nie tylko kompetencji intelektualnych, ale i moralnych, niezbędnych do świadomego funkcjonowania w demokratycznym społeczeństwie. Tym samym stoi przed nią zadanie kształtowania charakteru moralnego i krytycznego rozumowania, ma uczyć w działaniu poszanowania i poważania praw indywidualnych, powinna wzmocnić poczucie sprawczości uczniów i nauczycieli.

Recepcji omawianego dzieła może towarzyszyć poetyka poszukiwania odpowiedzi na pytania niezadane wprost przez autorkę. Na gruncie polskim, w kontekście omawianej koncepcji, należałoby spytać jaka jest rola np. rad rodziców czy samorządów uczniowskich we wdrażaniu edukacji obywatelskiej i kształtowaniu cnót demokratycznych. Zdaje się, że obydwa ciała – w pełni wykorzystane – mogłyby stanowić skuteczne narzędzie w dziedzinie wychowania społeczno-moralnego, współpracy uczniów, nauczycieli i przedstawicieli oświaty. Pozwalając sobie na kilka uwag o formowaniu postawy prospołecznej, należy zauważyć znikome działania szkół na rzecz kształtowania postaw obywatelskich, kompetencji współdziałania, wspólnego poczucia odpowiedzialności za miejsce i przedmiot nauki. Nabywanie „dobrego stylu życia społecznego”, o którym, dalece przez Gutmann, pisał Aleksander Kamiński (1960), pozostaje wyzwaniem wciąż niepodjętym przez polską szkołę. Mówiąc o czynnikach wpływu wychowawczego należy także zwrócić uwagę na sposoby pracy z uczniem. Przy tej okazji nasuwa się pytanie jak często szkoła daje szansę na krytyczne myślenie, wnioskowanie, samodzielne opiniowanie itd.

Zdaniem A. Gutmann edukacja demokratyczna, prowadzona w duchu demokracji deliberatywnej, może być postrzegana jako odpowiedź na potrzeby

---

krytycznemu dociekaniu. Konieczne do jej zastosowania są umiejętności podstawowe poszerzone o zdolność krytycznego myślenia i wiedzę kontekstową (s. 13). Kluczowe w demokracji deliberatywnej są wartości braku represji i braku dyskryminacji, zapewniające poszanowanie innych debatujących oraz udział w debacie osób intelektualnie przygotowanych (s. 45).

i wyzwania stojące przed współczesnymi społeczeństwami demokratycznymi i funkcjonującymi w ramach nich systemami oświaty. Autorka „Democratic Education” zdaje sprawę, że szkoła nie może pozostać obojętna wobec rosnącego i pogłębiającego się pluralizmu, musi znaleźć sposób by młodzi obywatele mogli bardziej aktywnie angażować się w zarządzanie ich społecznościami. Zaś władze oświatowe muszą odpowiedzieć na pytanie w jaki sposób mogą sprostać ideałowi demokratycznej legitymacji, tak aby decyzje rzeczywiście stanowiły wolę obywateli, a nie tylko wolę rządzących. A. Gutmann towarzyszy przeświadczenie, że propozycje reform systemu edukacji są często formułowane w sposób doraźny, nie odpowiadający na realne potrzeby. W odpowiedzi ukazuje szerokie zastosowanie swojej teorii do gamy problemów społecznych. Ciekawe wydaje się w tym kontekście m.in. zwrócenie uwagi na instytucje kulturalne oraz media i ich rolę we wspieraniu edukacji demokratycznej, np. to w jaki sposób telewizja publiczna przyczynia się do kultury uczenia się krytycznego myślenia. Jak twierdzi A. Gutmann, to jak młodzi obywatele są kształceni po szkole zależy od tego jaki mają dostęp do zasobów kultury (s. 234), a to często leży w gestii nie tylko rodziców, ale i władz.

Dociekania autorki „Democratic Education” dotyczące wyzwań stojących przed polityką oświatową mają teoretyczne, ale i praktyczne znaczenie. Należy jednak odnotować, że mnogość zagadnień podjętych w części drugiej pracy, wpływa na ich powierzchowne omówienie, czasem pozostawiające czytelnika z niedosytem.

Pewnego rodzaju brakiem, który z metodologicznego punktu widzenia, może być kłopotliwy jest także niesprecyzowana siatka pojęciowa, brak wskazania *differentia specifica* niektórych terminów, którymi operuje autorka, tak jest np. w przypadku niejednoznacznie definiowanego pojęcia społeczeństwo.

Ponadto, należy zadać pytanie, czy proponowana przez A. Gutmann teoria nie ma charakteru utopijnego. Na pewno próba jej empirycznego zastosowania wymaga odpowiednich kompetencji nauczycieli – z jednej strony oraz adekwatnej skali oddziaływania instytucji edukacyjnych i funkcjonariuszy publicznych, z drugiej. Wymaga wyrzeczenia się przez instytucje państwowe części prerogatyw na rzecz publicznej debaty, konsultacji społecznych, upowszechnienia partycypacyjnego trybu podejmowania decyzji. Tym samym konieczna jest zmiana paradygmatu myślenia o roli szkoły. Podstawowym zadaniem szkoły nie może być tylko – jak ma to często miejsce – przekazywanie wiedzy i wzmacnianie kompetencji, jej zadaniem musi być również kształtowanie postaw. Przed edukacją stoi niełatwe zadanie kulturywacji cnót niezbędnych do partycypacji społecznej i politycznej.

Niewątpliwie recenzowana pozycja – ze względu na walor poznawczy – musi być uznana za dzieło ważne i wartościowe. Podejście kontekstualne dało A. Gutmann możliwość ciekawej refleksji nad wyzwaniem stojącymi przed krajową polityką oświatową.

Należy także podkreślić, że publikacja nie tylko krytycznie analizuje relacje łączące edukację z polityką, ma również wymiar etyczny. Słowem, trudno oprzeć się wrażeniu, że A. Gutmann obok rozważań dotyczących implikacji polityki i edukacji, pyta także o kondycję moralną młodego człowieka. W koncepcji demokracji deliberatywnej upatruje nadzieję na dookreślenie własnej tożsamości, świadomy wybór „dobrego życia”. W teorii A. Gutmann edukacja demokratyczna stanowi panaceum na wyzwania społeczeństw demokratycznych. Dzięki założeniom dyskusji deliberatywnej stwarza pole do synergicznego udziału w edukacji rodziców, nauczycieli i funkcjonariuszy publicznych. Przed każdym z wymienionych ciał stawia wysokie wymagania zgodne z zasadami niedyskryminacji i braku represji. Co więcej, jak zauważa A. Gutmann: edukacja demokratyczna nie ogranicza się do skali państwa, może mieć swoje oddziaływanie także na arenie międzynarodowej, być wartością dla rozważania praw i obowiązków w perspektywie wspólnego człowieczeństwa, angażować się na rzecz wzajemnego szacunku ponad granicami państw, reprezentując najszerszy zakres obywatelstwa i narodowości (s. 309).

Klamrę otwierającą i zamykającą rozważania A. Gutmann stanowi myśl Kanta: „there are two human inventions which may be considered more difficult than any others – the art of government, and the art of education²” (1900).

Rozprawa A. Gutmann, mimo upływu czasu, wydaje się wciąż aktualna, jest warta lektury i analizy relacji jakie łączą trudniejsze od innych – sztukę rządzenia i sztukę edukacji.

Bibliografia:

- Kamiński A., *Aktywizacja i uspołecznienie uczniów w szkole podstawowej*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1960.
Kant I., *Kant on Education*, D.C. Heath & Co., Publishers, Boston 1900.

---

² „Są dwa ludzkie wynalazki, które mogą być uznane za trudniejsze od innych – sztuka rządzenia i sztuka edukacji” (tłum. autora).